

Vplyv západnej civilizácie na politický vývoj v Japonsku v 19. storočí

Milan Čáky

Résumé français

L'histoire du Japon n'est pas, pourtant, souffisant connu pour les étudiants de politologie. C'est pourquoi il est bien nécessaire la présenter. Cette thèse-ci veut être utile pour eux. Dans la forme très courte l'auteur explique les événements décisifs de l'histoire du Japon à l'égard de l'influence de la pensée politique européenne et de la culture politique d'Occident. On présente l'époque de Meiji, reconstruction de l'empire japonais et la première Constitution japonaise à l'égard de la civilisation européenne. On y peut trouver aussi les thèses fondamentales de la deuxième Constitution japonaise de 1947.

Obnovenie cisárskej moci

Tokugawský šógunát a reformy Tempó

Podľa Samuela P. Huntingtona feudálne Japonsko malo *triedny systém podobný západnému feudálnemu systému* (Huntington, Samuel, P.: *Stret civilizácií*, s. 71). Koncom 18. storočia dochádzalo vo vládnych vrstvách šógunátu k prejavom spoločenskej a politickej krízy: dve najvýznamnejšie spoločenské vrstvy – samurajstvo a roľníctvo strácali svoje ekonomické postavenie. Šógunát i provinčné správy jednotlivých kniežatstiev sa zadlžovali (výška dlhov niekedy prevyšovala desať i dvadsaťnásobok ročného výnosu). Prehlbovala sa bieda na vidieku a narastal dlhodobý ekonomický rozvrat. Množstvo samurajov sa muselo zaoberať remeselnou výrobou, obchodovaním a strácalo svoje predošlé postavenie feudálnej vládnucej vrstvy. V dôsledku neúrody a nedostatku potravín vyskytovali sa hladomory. Zlepšiť postavenie samurajov a vojenskej šľachty, zastaviť hospodársky úpadok a postupujúci rozklad feudálnej spoločnosti sa snažil člen Rady starších *Tadakuni Mizuno (1793-1851)*, ktorý inicioval sériu *reforiem Tempó*. Uskutočňovali sa v rokoch 1830 – 1844. Podľa nich sa toto obdobie

nazýva obdobím *Tempó*. Samurajstvo malo byť príkladom v mravnom živote, v šetrnosti, malo pestovať vojenské umenie. Kniežatám a najvyššej vrstve samurajov (*hatamoto*) sa mala v ich hospodárskych ťažkostiach anulovať polovica dlhov a tiež i úroky z druhej polovice dlhov. Bola uskutočnená menová reforma. Nekontrolovaný prílev roľníkov z vidieka do miest sa mal nielen zastaviť, ale roľníci mali byť vysídľovaní späť na vidiek. Od bohatého meštianstva (asi 700 obchodníckych domov) boli vymáhané „dobrovoľne“ pôžičky (*gojókin*). S cieľom podlomiť vplyv silných hospodárskych združení, ktoré ovládali výrobu a fakticky mali monopol aj na obchod, boli rozpustené všetky obchodné združenia (*kabu nakama*) a bolo povolené voľné obchodovanie. Ceny boli jednorazovo znížené o 20%. V období reforiem došlo aj ku konfiškácii pôdy vo vzdialenosti desať *ri* (1 *ri* = 3,93 km), od Eda do Ósaky, ktorá sa stala majetkom šógunátu, aby sa na tomto území mohla zriadiť priama správa. Kniežatá sa postavili proti odňatiu svojej pôdy a dosiahli, že v roku 1843 boli reformy *Tempó* pozastavené a nebola dosiahnutá ich plná realizácia. Neschopnosť realizovať reformy bol signálom, že šógunát už nemá dostatočnú mocenskú autoritu na suverénne riadenie krajiny a začal jeho postupný rozklad. O to väčší význam mali hospodárske reformy, realizované v niektorých japonských kniežatstvách. V tých kniežatstvách, ktoré boli hospodársky najvyspelejšie, boli prijaté opatrenia, zamerané na čo najväčší rozvoj výroby tovarovej výroby: zakladanie výroby manufaktúrneho typu, na čo obyčajne nadväzovala reforma správnych a vojenských orgánov kniežatstiev. Súčasťou výroby bolo i uplatňovanie nových zahraničných technologických poznatkov. Ekonomický rast kniežatstiev v dôsledku úspešných reforiem bol dôležitým predpokladom ich budúceho silného hospodárskeho i vojenského postavenia vo vzťahu k ústrednej moci a k tomu, aby sa stali významným činiteľom v blížiacich sa politických a ekonomických zmenách v Japonsku.

Pretože spoločenský význam nižších samurajov a ich vojenský potenciál v období šógunátu významne poklesol, v zapojení sa do úspešnej realizácie reforiem *Tempó* v kniežatstvách videli dôležitú možnosť rastu svojho politického vplyvu. Nižšie samurajstvo malo možnosť významným spôsobom sa pričiniť o realizáciu reforiem proti miestnym konzervatívnym silám. Samuraji postupne získavali prístup do dôležitých funkcií v miestnej správe. Ich početnosť i rastúci politický vplyv zohrával významnú úlohu v boji proti organizovanej štátnej moci šógunátu. Radikalizujúce sa nižšie samurajstvo za hlavnú ideologickú zásadu označilo *úctu k cisárovi* (*sonnó*) ako k najvyššiemu symbolu moci (nie k šógunovi!). Bolo to v období, keď japonská vládnuca vrstva i samurajstvo jasne pociťovali nebezpečenstvo vpádu cudzích mocností do krajiny (čoho varovaním boli aj ópiové vojny proti Číne). Preto k požiadavke úcte k cisárovi pridružili požiadavku *zapudenia cudzincov* (*džóí*). Vzniklo tak

hnutie *sonnó džóí*, ktoré zohrávalo významnú úlohu vo filozofickom myslení a v politickom hnutí tokugawského obdobia. V koncepcii *sonnó* spájali úctu k cisárovi podľa konfuciánskej zásady oddanosti a podriadenosti panovníkovi s domácou náboženskou šintoistickou tradíciou. Aj požiadavka *džóí* vychádzala z pôvodného konfuciánskeho delenia ľudí na *domácich* a na *cudzích* (t. j. *barbarských*). Prítom v japonskom prostredí táto pôvodná čínska schéma bola aplikovaná tak, že za domáce bolo považované všetko japonské a za cudzie všetko európske, západné či americké. Oba pojmy – *sonnó* a *džóí* nadobudli v dejinách Japonska politický význam.

Začiatok ich politického významu sa kladie do prvej polovice 19. storočia, keď v dôsledku narastania vnútornej krízy i stupňujúcich sa tlakov zvonku vynikali medzi samurajmi úvahy o riešení nových problémov. Výkladom významu *sonnó džóí* sa zaoberali myslitelia školy *Mito*, z ktorých *Jasuši Aizawa (1782-1863)* napísal v roku 1825 *Nové pojednanie (Šinron)*. V spolupráci s *Nariaki Tokugawom (1800-1860)* a inými učencami (*Tóko Fudžita 1806-1855*) vznikli v roku 1838 *Zápisky z Kódókanu (Kódókanki)*. Obe práce boli považované za kánon *sonnó džóí*. Kánon vychádzal z tézy, že synovská oddanosť (podľa Konfúcia) a láska k cisárovi sú vrodennými vlastnosťami Japoncov. Zanedbávanie oboch zásad bolo podľa autorov školy *Mito* hlavnou príčinou všeobecnej krízy v Japonsku. Jej riešenie videli v prísnom uplatňovaní japonských tradičných hodnôt a upevnenie uvoľnených spoločenských väzieb. Do týchto hodnôt bol zahrnutý i vzťah šógun – cisár, pričom šógun formálne uznával svoje podriadenie cisárovi, pretože z jeho rúk prijímal, aj keď iba s ceremoniálnym významom, poverenie vládnuť. Požiadavkou úcty k cisárovi – *sonnó* vtedajší myslitelia sa snažili upevniť cisárovu autoritu a cez neho i existujúci feudálny systém. V priebehu 50-tych rokov, keď izolácia Japonska bola postupne odstraňovaná, hnutie *sonnó džóí* bolo postavené pred nové politický výzvy.

Prvými Európanmi, ktorí sa v období izolácie pokúsili nadviazať styk s Japonskom, boli ruskí obchodníci, stretávajúci sa s japonskými obchodníkmi v Kurilskom súostroví alebo na Sachaline. V roku 1792 do japonského prístavu Nemuro, na ostrove Hokkaidó prišiel ruský námorný plukovník Adam Laksman s oficiálnou požiadavkou cárskeho dvora nadviazať obchodné styky. O niekoľko rokov neskôr, v roku 1804, ruský emisár Nikolaj Razanov prišiel do Nagasaki, ale aj on bol zdvorilo odmietnutý šogunátnymi úradmi. V tomto období sa začali o Japonsko zaujímať tiež Briti, ktorých plavidlá sa objavili pri ostrove Hokkaidó už v roku 1797 a v Nagasaki v roku 1808. Po potýčkach s Japoncami sa európske mocnosti vzda-

li možností prenikať do Japonska. Európanov v úsilí o otváranie Japonska čoskoro nahradili Američania v rámci svojej expanzie do Pacifiku. V snahe nájsť na území Japonska zásobovacie oporné body, začali na Japonsko vyvíjať rozhodujúci tlak. Už v roku 1791 sa pri brehoch Japonska objavili dve americké lode a v roku 1797 prišli Američania do prístavu Nagasaki. Japonci spočiatku veľmi energicky reagovali na pokusy narušiť ich politiku izolacionizmu a snažili sa zaháňať všetky cudzie plavidlá. V roku 1825 šógunát svoj postup proti cudzím plavidlám ešte sprísnil, pričom samuraji a úradníci šógunátu obranu izolovanosti Japonska považovali za vec „národnej cti“. Učenci z už spomínanej školy z kniežatstva Mito vyzývali k „*ráznemu zaháňaniu cudzincov, kedykoľvek sa objavia na dohľad*“. (Dějiny Japonska, 2000, s. 121) Vládcovia šógunátu upozorňovali, že akékoľvek kontakty s Európanmi i Američanmi a zahraničný obchod s nimi je pre Japonsko ekonomicky škodlivý, pretože styky s cudzinou by podkopali verejnú morálku. Za jedinú účinnú obranu voči Západu a jeho civilizácii považovali budovanie japonskej národnej jednoty. Radili uvážlivo využívať západný technologický pokrok, a to bez kontaktu s cudzincami, pretože cudzinci boli považovaní za „barbarov“, ktorí nepoznajú konfuciánsku etiku ako základ spoločenskej harmónie, preto pre Japonsko na jeho ceste k osvojeniu si starovekého etického a politického neokonfuciánskeho ideálu je akýkoľvek kontakt s cudzincami zbytočný, ba škodlivý. (Podľa Dějiny Japonska, 2000, s. 121) Na druhej strane niektorí učenci na základe stykov s Holanďanmi si boli vedomí technologického zaostávania Japonska a nemožnosti brániť sa námornej presile Európanov a Američanov. Snažili sa preto využiť technologickú prevahu Západu. Najmä oblasť výroby zbraní priťahovala pozornosť šógunátnych úradníkov a domácich kniežat. V roku 1811 šógunát zriadil inštitúciu na prekladanie západných kníh, ktorá od roku 1857 mal názov *Úrad na štúdium kníh barbarov*. Podobné inštitúcie, majúce skôr charakter učilíšť, vznikali i na viacerých miestach Japonska. Postupne sa začalo propagovať heslo *Etika Východu a vedy Západu*“, ktoré sa neskôr stalo základným východiskom modernizácie krajiny.

Politický kvas a narastanie západného civilizačného vplyvu v Japonsku

Po neúspešných pokusoch západných krajín preniknúť do Japonska Spojené štáty americké prejavovali záujem o oblasť Ďalekého východu cieľavedomejšie prenikali do Tichomoria, včítane Japonska a Kórei. Pretože šógunátna vláda sa všemožne bránila nadväzovaniu obchodných stykov, rozhodli sa použiť silu, ak to bude nevyhnutné, a dosiahnuť tak otvorenie prístavov v Japonsku. V roku 1853 priplávala k Edo americká vojenská námorná eskadra štyroch lodí (štvrtina vtedajšieho amerického loďstva) pod velením energického komodora *Mat-*

thewa C. Perryho. Po niekoľkodňovom rokovaní donútil japonskú stranu prevziať list amerického prezidenta Fillmorea japonskému cisárovi, požadujúc podpísanie obchodnej dohody. Američania nevedeli, že osoba, s ktorou chceli vyjednávať, je šógun. Ich jednoznačná vojenská prevaha vyvolala u šógunátnych úradníkov obavy z vojenskej porážky, pretože japonská výzbroj bola nedostatočná na akýkoľvek odpor. Japonci sa presvedčili, že ich malé plavidlá a zastaralé delostrelectvo nie sú schopné ochrániť nielen hlavné mesto Edu, ale ani iné japonské prístavy. (*Keď sa v roku 1590 šógun Iejasu Tokugawa nastahoval do Edu, vtedy hlavného sídla šógunátu, bolo len malým hradným mestom v rovnomennom zálive Edu. Po prestavbe hradu a zavedení systému striedavého pobytu počet jeho obyvateľov rýchlo rástol, k čomu prispelo i prekladisko tovaru a obchodné mesto. V polovici 18. storočia malo Edu takmer 1 milión obyvateľov.*) Vysokí úradníci šógunátu vedeli o katastrofálnej porážke čínskeho cisárskeho loďstva Britmi pri Kantone v ópiovej vojne, čo ovplyvnilo ich postoj k cudzincom. Šógunát sa už nemohol vyhnúť rokovaniam, vyžiadal si jednoročnú lehotu a váhal dať Američanom kladnú odpoveď. Pretože príchodom cudzincov - Američanov sa situácia v hnutí sonnó džói začala vážne komplikovať, šógunát urobil významný krok (ktorý počas 250-ročného trvania šógunátu sa nikdy nestal): mladé a schopné knieža *Masahiro Abe* sa obrátil sa k cisárskemu dvoru a k vplyvným kniežatám so žiadosťou, aby vyjadrili svoj názor na novú situáciu. Sám bol presvedčený, že skôr či neskôr bude nevyhnutné otvoriť Japonsko kontaktom s cudzinou. Výzva ku kniežatám a cisárskemu dvoru bolo prejavom hlbokej vodcovskej krízy v šógunáte, ktorý už nebol schopný zaujať jednotný postoj k cudzincom, ani k domácim politickým vplyvom. Začala sa diskusia o šógunátnej politike. Väčšina kniežat bola na proticudzineckých pozíciách. Ich hovorca a zároveň i hovorca cisárskeho dvora v Kjóte *Nariaki Tokugawa* naliehal, aby boli začaté prípravy na vojenské stretnutie s cudzincami. Cisársky dvor sa otvorene postavil proti cudzincom. Podľa názoru šógunátu plány na otvorený boj boli nereálne, pretože vojenský boj by bol vopred odsúdený na neúspech. Takmer tretina najmocnejších kniežat si uvedomovala, že v otázke zahraničného obchodu sú určité ústupky cudzincom nevyhnutné a že získané skúsenosti sa musia využiť pri budovaní obrany Japonska. Časť kniežat ako aj konfuciánski učenci boli proti akýmkoľvek stykom s cudzincami. Šógunát musel svoj postoj k požiadavke Američanov zaujať už na začiatku roku 1854, pretože Mathiew C. Perry vo februári 1854 opäť prišiel do Japonska a žiadal odpoveď na prezidentovo posolstvo. Známý americký politológ Francis Fukuyama poznamenal, že americká vojenská presila vtedy „zohrala rozhodujúcu úlohu pri presvedčaní japonských miestodržiteľov, že nemajú inú možnosť, než otvoriť svoju krajinu a prijať výzvu zahraničnej konkurencie“. (Fukuyama, Francis: Konec dejín a posledný človek, Rybka Publishers, Praha 2002, s. 88) Šógunátna vláda

začala v *Kanagawe* (dnešná *Jokohama*) vyjednávať s Američanmi. Japonská strana nakoniec prijala podmienky, ktoré americká delegácia považovala za minimum svojich požiadaviek. Dňa 31. marca 1854 obe strany podpísali zmluvu „o mieru a priateľstve“, známu ako *Kanagawská zmluva*. Šogunát sa v nej zaviazal, že otvorí pre Američanov dva (podľa Japoncov úplne nevýznamné a izolované) prístavy, ktoré však mali výhodnú strategickú polohu: bol to prístav *Šimoda* na polostrove Izu a *Hokadate* na ostrove Hokkaidó, pričom americká strana mala právo v obmedzenej miere obchodovať. Japonci zároveň súhlasili s pobytom amerického konzula v Šimode a zaviazali sa dobre zaobchádzať s americkými trosečníkmi. Kanagawská zmluva ešte nemala nerovnoprávny charakter, ale obsahovala už tzv. *doložku najvyšších výhod*, ktorú po prvýkrát použili Briti voči Číňanom: jej podstatou bolo, že ak Japonsko zmluvne garantuje nejaké privilégiá inej krajine, automaticky platia i pre Spojené štáty. Podobné zmluvy podpísala s Japonskom o rok neskôr, v roku 1855 i Veľká Británia, Holandsko a Rusko. V zmluve s Ruskom šogunátna vláda ako otvorený prístav pre obchod určila Nagasaki. Prvýkrát sa v zmluve hovorilo o exteritorialite, t. j. právach cudzincov, aby za činy spáchané na japonskom území nespádali pod súdy šogunátu, ale pod súdy vlastnej krajiny.

Podpísané zmluvy však neuspokojili západné obchodné kruhy, ktoré sa dožadovali nových obchodných výhod. Ani Američania neboli úplne spokojní s Kanagawskou zmluvou. Ich konzul v Šimode *Townsend Harris* presvedčil šogunátnych úradníkov, že *je lepšie uzavrieť obchodnú zmluvu s relatívne mierumilovnými a priateľsky vystupujúcimi Spojenými štátmi*“ (Podľa *Dějiny Japonska*, 2000, s. 124), ako im takéto zmluvy „vnútiť hladné európske mocnosti“. Harrisova taktika bola úspešná. V rokoch 1856 – 1858 prebiehali nové rokovania Harris s šogunátnymi úradníkmi. Nová zmluva bola podpísaná 29. júla 1858 a pre Američanov bola podstatne výhodnejšia než predošlá: stanovovala, že okrem Šimody a Hakodate budú pre obchod s Američanmi otvorené dva ďalšie prístavy – Nagasaki a Kanagawa, neskôr Niigata a Hjógo (dnešné Kóbe), že v Edu a v Ósake sa budú môcť usídľovať cudzinci. Američania zmluvou získali právo exteritoriality a právo voľného pohybu v otvorených prístavoch. Colné zaťaženie vývozu (5%) a dovozu (3 až 5%) bolo nízke. Cisársky dvor nedal súhlas k podpísaniu tejto zmluvy. Čoskoro nato európske mocnosti (Veľká Británia, Rusko a Holandsko) donútili šogunátnu vládu podpísať podobné zmluvy. V japonských dejinách tieto zmluvy boli charakterizované ako nerovnoprávne zmluvy. Nízke colné tarify boli častým predmetom sporov medzi japonskou stranou a západnými krajinami a snáh o ich revíziu. Počínanie obchodníkov zo Západu a proticisárske hlasy „*vyhnať barbarov*“ donútili tokugawský šogunát pokúsiť sa od roku 1658 o revíziu nepriaznivých medzinárodných vzťahov so západnými krajinami. Od roku 1860 šogunát vyslal na Západ niekoľko posolstiev so zámerom ob-

noviť rokovania o zmluvách, dosiahnuť priaznivejšie podmienky a získať nové technologické poznatky. Prvá skupina japonských vyslancov bola v Paríži a v USA v rokoch 1861-1863. Pozostávala z 38 samurajov, ktorí žiadali o výnimky pri otváraní prístavov Edo, Ósaka, Niigata, Hjógo. Delegácia mladých samurajov mala možnosť po prvýkrát sa zoznámiť s európskou a americkou civilizáciou. V dôsledku uzatvorených zmlúv sa cudzí obchodníci v značnom množstve začali usadzovať i v Jokohame, pôvodne nevýznamnej rybárskej osade pri Kanagawe.

Rozvíjajúci sa obchod so zahraničím spôsoboval ekonomicky slabému šógunátnemu hospodárstvu značné problémy, ba navyiac japonskí obchodníci nemali po rokoch izolácie skúsenosti so zahraničným trhom, nemali prehľad o cenovej politike a stave obchodu vo svete. Cudzí obchodníci vyvážali z Japonska predovšetkým suroviny (surový hodváb a bavlnu) a zo západu dovážali tovar priemyselnej výroby. To spôsobovalo rast konkurencie japonským remeselníkom. Pretože vtedy v Japonsku pomer ceny zlata k striebriu bol 1:5 oproti západnému pomeru 1:15, bolo výhodnejšie skupovať a vyvážať zlato. To spôsobilo značný odliv zlata do cudziny. Úpadok remesiel len prispel k prehľbovaniu hospodárskej nerovnováhy, k inflácii a rastúcemu politickému napätiu. Jedným z najzávažnejších dôsledkov zmlúv bola prítomnosť cudzincov z Európy a USA v japonských prístavoch. Väčšina japonského obyvateľstva sa na nich pozerala nielen podozrieľavo, ale až nepriateľsky a často sa vyskytovali konflikty medzi patrioticky sa správajúcimi radikálnymi samurajmi a obchodníkmi zo Západu. Tieto konflikty vznikali od leta v roku 1859 a nadobúdali charakter významných incidentov (napríklad s'atie Heuskena, tlmočníka amerického konzula Harissa, zavraždenie britského obchodníka Richardsona, vypálenie sídla britskej misie a i.). Boli výrazom mocenských požiadaviek a arogantného prístupu západných mocností k šógunátu a na druhej strane nezmieriteľným postojom samurajských radikálov.

Zdalo sa, že Japonsko, vtedy rozdelené do 260 silne autonómnych kniežatstiev, spojených osobou šóguna, nebude schopné sa vysporiadať s európskym a západným civilizačným tlakom. Jednou z okolností bolo aj to, že japonská feudálna vrstva nebola vtedy pripravená na otvorenie sa krajiny a stret s európskou a západnou civilizáciou. Ako poznamenal Samuel P. Huntington, *Japonsko dôrazne odmietalo západné vplyvy, a to už od roku 1542, keď sa prvýkrát stretlo s európskou kultúrou, až do polovice 19. storočia a pripúšťalo len veľmi obmedzené formy modernizácie, pričom import západnej kultúry, najmä kresťanstva, sa prísne obmedzoval.* (Huntington, Samuel, P.: *Stret civilizácií*, s. 71) Na rozdiel od Číny Japonsko v konfrontácii so Západom nestratilo ani časť svojho územia a nebolo vystavené takému vojenskému tlaku, ako Čína. S hrozbou zo Západu, ako to vtedy vnímali Japonci, sa dokázalo

vyrovnať rýchlejšie a úspešnejšie než čínske cisárstvo. Čoskoro sa popri stúpencoch odmietania západnej civilizácie a radikálneho odporu voči cudzincom zo Západu začali objavovať i skupiny japonských obchodníkov a výrobcov, ktorí sa k rozvoju obchodu s cudzinou stavali pozitívne. So záujmom sledovali európsku i západnú civilizačnú kultúru, obchodnú a výrobnú činnosť Európanov a Američanov. Ako poznamenal Samuel P. Huntington, Japonsko už v 17. storočí importovalo čínsku kultúru, ale samo a nezávisle na ekonomickom a vojenskom tlaku ju transformovalo na vlastnú civilizáciu. (Huntington, Samuel, P.: *Stret civilizácií*, s. 77) Pretože medzi Japoncami, na rozdiel od Číňanov, nebola zakorenená až taká silná predstava o vlastnej veľkosti a vyvolenosti (*Číňania na európskej civilizácii „barbarov“ nevideli nič pozitívne, čo by sa dalo prevziať, a na nebezpečenstvo zo strany Západu reagovali opovrhovaním – pozn. autora*), pocit ohrozenia zo strany Západu sa v Japonsku postupne pretváral do pocitu národnej hrdosti a vyvíjal sa smerom k **nacionalizmu**. Jednotlivé feudálne skupiny a ich vodcovia dokázali voči civilizačnej hrozbe zo strany Západu nadradit' otázky národného významu nad pôvodnými vzťahmi vazalskej lojality. (Dějiny Japonska, 2000, s. 126) Japonci postupne pochopili, že nová európska a západná civilizácie prináša so sebou mnoho, čo je treba napodobniť a prijať. Samuraji, ktorí tvorili 6 % celej populácie, ovládali početné posty v správe štátu a boli nositeľmi moci v japonských feudálnych pomeroch, sa netajili obdivom k západnej vojenskej sile. Ďalšou výhodou Japonska bola kultúrna homogenita obyvateľstva, ekonomická centralizácia, centralizovaná správa krajiny, vzdelanostná úroveň, umožňujúca vysokú gramotnosť obyvateľstva. Feudálna politická a sociálna štruktúra, ktorá sa v Japonsku vytvorila začiatkom 17. storočia, sa podobala sa západnému feudálnemu systému, vstupovala do obdobia nových výziev zo strany európskej a západnej civilizácie.

Zánik šógunátu a vznik cisárstva

Základom postupných zmien vo vzťahu k šógunátu bola radikalizácia nižšieho samurajstva. Skutočnosť, že šógunát podpísal i proti vôli vtedy málo rešpektovaného cisárskeho dvora i proti vôli väčšiny kniežat obchodné zmluvy a zmluvy o „mierovej spolupráci“ so západnými krajinami, najmä USA, Veľkou Britániou, Holandskom a Francúzskom, stúpenci proticudzineckej politiky hnutia sonnó džóí zaujali proti šógunátnej vláde kritické postoje a začali sa zoskupovať okolo cisárskeho dvora v Kjóte. Otázky sporu o zahraničnú politiku šógunátu sa čoskoro preniesli i do sporov vnútropolitických. Už v roku 1858 sa toto napätie premietlo do sporov o nástupníctvo rodu Tokugawa po trinástom šógunovi *Iesadovi*. Pred hrozbou cudzej intervencie bol do funkcie vrchného seniora (kancelára) menovaný *Naosuoke Ii*, knieža z Hikone, ktorý bez ohľadu na protesty cisárskeho dvora podpísal novú zmluvu s USA a za

nového šógunu bol vymenovaný nedospelý *Jošitomi*, ktorý prijal meno *Iemoči*. Dostal prednosť pred schopným Jošinobuom, synom Nariakiho, ktorý bol stúpencom proreformnej skupiny vo vnútri šógunátu. Kancelár Jošitomi začal represálie proti opozícii, uskutočnil čistku šógunátneho aparátu. Použitie násilia, ako cielený pokus o posilnenie tokugawského absolutizmu, nemalo predpokladaný efekt ani dlhé trvanie (v roku 1860 bol pred bránou šógunovho sídla zavraždený extrémistickými samurajmi). Jeho zavraždenie pravdepodobne znemožnilo šógunátu posilniť tokugawský absolutizmus a zohrávať v nasledujúcich politických bojoch významnejšiu úlohu. Bol to začiatok politických vrážd v dejinách Japonska, ktorých vyskytovali až do konca druhej svetovej vojny. Ich vykonávatelia sa vtedy grupovali z radov tzv. samurajov bez pána, označujúcich sa za *vlastencov (šiši)*. Jadrom protišógunátnej opozície a spoločným východiskom snáh o reformu šógunátnej vlády sa tak stal cisársky dvor i osoba cisára, podporovaná nielen samurajmi, ale i kniežatstvami *Čošú, Sacuma* a *Tosa*. Ideový základ opozície proti šógunátu vyjadrovali už spomínané heslá *sonnó (Ctite cisára!)* a *džói (Vyžeňte barbarov!, to znamená cudzincov)*. Vplyv týchto hesiel bol neustále silnejší a musela ich rešpektovať i šógunátna vláda, ktorej mocenská a politická autorita neustále upadala. Na jednej strane bola konfrontovaná tlakom cudzincov, ktorým už nebola schopná odolávať, pretože i pre šóguna boli styky s cudzincami veľmi dôležité (najmä nákup zbraní), ak si vláda chcela udržať svoje mocenské postavenie, na druhej strane musela čeliť rastúcemu vplyvu cisárskeho dvora a jeho početným prejavom nelojality voči Edu (sídlo šógunu a jeho vlády) zo strany niektorých významných kniežatstiev a vrstvy samurajov, všeobecne sa vyznačujúcich súdržnosťou.

Kniežatstvá Sacuma a Čošú úspešne uskutočňovali ekonomické reformy *Tempó*. Navrhovali cisárskemu dvoru začať politiku „zahraničnej expanzie“ a ňou dosiahnuť zjednotenie dvora a šógunátnej vlády. Súčasťou politiky kniežatstva bolo aj radikalizovanie nižšieho samurajstva. Do ich čela sa postavili schopní organizátori, medzi nimi i *Hirobumi Itó, Takasugi, Koaru Inoue* a i. V roku 1862 odišli do Veľkej Británie, aby sa zoznámili s pomermi v Európe a vojenskou technikou. Hlavným cieľom ich cesty bolo pochopiť, v čom sa Japonsko líši od vyspelých európskych krajín, a zmeniť postoj k cudzine: namiesto odmietania je treba začať sa od cudziny učiť. Po návrate do Japonska vytvorili novú, radikálnu skupinu samurajstva, ktorej politickým programom sa stalo zvrhnutie šógunátu. Keď sa v roku 1864 kniežatstvá Čošú a Sacuma začali spolupracovať proti šógunátu, koniec vlády rodu Tokugawa bol len otázkou času. Európske mocnosti, najmä Veľká Británia už od roku 1865 začali vyjednávať priamo s predstaviteľmi oboch kniežatstiev a cisárskym dvorom, obchádzajúc šógunátnu vládu. Napätie medzi Veľkou Britániou a šógunátnou vládou viedlo k formálnej demisii

šóguna a k upevneniu postavenia cisára. Záverečná etapa boja proti šógunátu sa uskutočnila v rokoch 1866 – 1868. V marci 1866 kniežatstvá Sacuma a Čóšú vytvorili proti šógunátu tzv. *juhozápadnú koalíciu*, aby čelili trestnej výprave šóguna Iemočiho, ktorá sa však predčasne skončila pre šógunovu smrť. V januári 1867 však zomrel i japonský cisár *Kómei* (1821-1867), ktorý bol stúpencom dohody medzi cisárskym dvorom a šógunátom. Na trón nastúpil pätnásťročný *Mucuhito* (1852-1912), známy a v dejinách uvádzaný pod posmrtným menom *Meidži* (*osvietená vláda*), ktoré je zhodné s obdobím jeho vlády - *obdobím Meidži*. Keďže vzhľadom na svoj mladý vek nemal dostatok skúseností riadiť cisárstvo, nechal sa ovplyvňovať kniežatami, zameranými proti šógunátu.

Po šógunovej smrti sa v januári 1867 novým, už pätnástym šógunom Tokugawa stal *Jošinobu Hitocubaši* (1837-1897), nazývaný Keiki. Za podpory Francúzska (veľvyslanec Léon Roche), ktoré sledovalo rozšírenie francúzskeho vplyvu v Japonsku, začal s výstavbou vojenských dokov v Jokohame, uskutočnil reorganizáciu ozbrojených síl a doviezol z Francúzska značné množstvo zbraní. Súčasťou jeho administratívnych reforiem bolo vytvorenie poradného orgánu, pozostávajúceho z vedúcich kniežat, prostredníctvom ktorých by si mohol udržať moc. Jeho iniciatívu už kniežatá nepodporovali a vyzvali ho, aby vrátil rozhodujúcu časť moci do rúk cisárovi ako hlave tohto poradného orgánu, pričom by sa zbavil hlavnej zodpovednosti za domácu i zahraničnú politiku a súčasne si zachoval značnú ekonomickú i politickú moc. Keiki tento návrh prijal. Aby predišiel radikalizácii protišógunátneho hnutia a možnosti štátneho prevratu, dňa 9. decembra 1867 (podľa japonského kalendára) abdikoval a vrátil všetku moc do rúk cisára. Mladý cisár formálne abdikáciu prijal, ale poveril Keikiho, aby ďalej vykonával svoju funkciu. Zároveň vojská kniežat Sacuma a Čóšú obsadili cisársky palác v Kjóte. Dňa 3. januára 1868 za účasti dvorskej šľachty, kniežat a protišógunátnej koalície bolo prečítané *Vyhlásenie o obnovení cisárskej moci*, čo znamenalo zrušenie šógunátnych inštitúcií a odstúpenie šóguna. Došlo tým k *reštaurácii cisárskej moci* (*ósei fukko*). Keiki, ktorý vtedy už nosil francúzsku uniformu, sa ešte pokúsil o mocenský odpor, ale jeho vojenské oddiely i jeho spojencov z radov ežat boli porazené, čím šógunát definitívne zanikol. Vzhľadom na cisárov vek skutočnú moc si ponechali nižší samuraji (*Kido, Ókuba, Saigó*), nazvaní „traja hrdinovia reštaurácie cisárstva“, ktorí iniciovali zmenu politických pomerov. Do rúk nových orgánov prechádzalo riadenie všetkých štátnych záležitostí. Obnovenie cisárstva a cisárovej moci, vytvorenie novej vlády nebolo len prenosením moci zo šóguna na cisára (z jednej osoby na druhú), ale začiatkom nového obdobia v dejinách Japonska, obdobia *Meidži* (*osvietenej vlády*).

Reštaurácia cisára Meidži a jeho reformy – vplyv západnej a európskej civilizácie

Pod výrazom reštaurácia Meidži rozumieme akt obnovenia cisárskej moci spolu s nasledujúcimi radikálnymi reformami a kladením základov nového štátu – japonského cisárstva. Vzhľadom na to, že mocenské usporiadanie v Japonsku bola vždy zaťažené tradíciami cisárov, kniežat alebo šógunov, cisár ani jeho dvorania, ktorí boli z veľkej časti potomkovia starobylého japonského rodu *Fudžiwarov*, nemohli sa hneď ujať moci. Postavenie cisára bolo na začiatku revolúcie vnímané skôr ako symbolické. Jeho vplyv postupne rástol a čoskoro sa stal symbolom jednoty národa a modernizácie krajiny. Preto sa nepredpokladala cisárova aktívna a priama účasť na výkone moci. Najväčší vplyv na cisárskom dvore mali radikálni nižší samuraji z kniežatstiev Sacuma a Čošú, ktorí boli iniciátormi a aktérmi odboja proti šógunátu. Ovládli cisársky dvor a držali vo svojich rukách mocenské nástroje. Pretože jednali v mene svojich kniežat, v ich osobách a v ich zastúpení sa na moci podieľali i kniežatá, ale v zásade len symbolicky. Skutočnú moc si ponechali nižší samuraji, ktorí iniciovali v krajine všetky radikálne politické reformy.

Novovytvorená vláda najprv začala riešiť problémy, ktoré zanechal tokugawský šógunát. Oproti predchádzajúcej moci mali významné výhody: politicky neboli zväzovaní tradíciami, preto v nasledujúcich dvadsiatich rokoch mohli uskutočniť drastické zmeny. Po ďalšie, od začiatku bojov i sporov s Európanmi a Američanmi mali dosť príležitostí ujasniť si, akou cestou by sa Japonsko malo vydať do budúcnosti, aby dokázalo využiť technické prednosti cudzincov, ich priemyslovú výrobu a vojenskú silu, ale udržalo si pritom svoju nezávislosť. Novej mocenskej elite bolo jasné, že nie je možné cudzincov vyhnať a odstrániť dedičstvo nerovnoprávných zmlúv. Na druhej strane táto skupina bola významne zaťažená svojim feudálnym pôvodom, preto sa nevyhnutne musela pretransformovať do byrokracie a vojenského velenia nového štátu, ktorý nadobudol formu *cisárskej moci*. Je preto pochopiteľné, že nemala záujem na dôslednej likvidácii starých feudálnych mocenských prežitkov. Zmeny, ktorými Japonsko od reforiem Tempó prechádzalo až do inštitucionalizovania cisárskeho systému prijatím ústavy v roku 1889, je treba charakterizovať ako *čiastočnú*, ale *nedokončenú demokratickú revolúciu*.

Nová vláda vydala dňa 8. apríla 1868 svoje programové vyhlásenie, ktoré malo charakter politického manifestu. Nazývalo sa *Cisárska prísaha v piatich článkoch*. Jej obsah bol formulovaný všeobecne, aby minimalizoval odpor tých kniežat (*daimjóynov*), ktoré ešte bojovali proti cisárstvu a podporovali šógunát. Prísaha vo všeobecnosti vyjadrila prísľub spravodlivosti a riešenia všetkých významných záležitostí na základe zvolávania zhromaždenia „na širokom základe“. Jej hlavné myšlienky je možné zhrnúť takto:

1. *V hojnom počte budú zakladané poradné zhromaždenia a všetky záležitosti budú prejednávané ľuďom.*
2. *Všetky triedy, vysoké či nízke, sa spoja a budú aktívne riadiť záležitosti štátu.*
3. *Obyčajní ľudia, nie menej než civilní a vojenský úradníci, budú môcť vyjadriť svoj názor, aby neboli žiadne nepokoje.*
4. *Zlé zvyky z minulosti budú zrušené a všetko bude založené na správnych zákonoch prírody.*
5. *Po celom svete budú získavané znalosti, ktoré by posilnili základy cisárskej vlády.*

(Podľa Collcut, Martin; Jansen, Marius a Kumukura, Iaso: Svět Japonska, Knižný klub, Praha 1997, s. 169)

Možno povedať, že cisárska prísaha sľubovala všetko, ale nič nekonkretizovala. Vyjadrila záujem skončiť s feudálnymi triednymi rozdielmi minulosti a vyhlásila zásadu, podľa ktorej „*nielen vojenským alebo civilným úradníkom, ale komukoľvek z prostého ľudu má byť umožnené, aby dosiahol svoje osobné ciele, aby medzi ľuďom nebola nespokojnosť*“ (Dějiny Japonska, 2000, s. 138) Hoci cisárska prísaha bola určená predovšetkým japonskej mocenskej elite, obsahovala ustanovenia, ktoré mali význam i pre obyčajných ľudí, pretože sľubovala pozitívne zmeny a zväčšenie vplyvu obyvateľov na rozhodovanie o veciach verejných. Bola vypracovaná malou skupinou reformných politických vodcov a stala pozoruhodným dokumentom. Predstavovala priamočiary rozchod s donedávna hlásanou požiadavkou *džóí* (vyhnania cudzincov). Už v marci 1868 cisár a nová vláda tento nový prístup manifestovali udeľením symbolickej audiencie predstaviteľom Veľkej Británie, Francúzska a Holandska. Postupné otváranie sa svetu s cieľom „získavania znalosti“ sa stalo východiskom vzniku mocenského usporiadania, ktoré by posilnilo autoritu cisára a základy moci cisárskej vlády, čo by skončovalo so zvláštnou japonskou sústavou rozdelenej mocenskej autority, kritizovanou v predreformnom období. Svojou všeobecnosťou Cisárska prísaha nadobudla charakter dokumentu, ktorý mal v ďalších rokoch trvalú dôležitosť v politickom živote Japonska.

Vytváranie základov japonského cisárstva ako centralizovaného štátu

Keďže nová vláda zdedila zo šógunátu vnútorné i zahranično-politické problémy, bolo súčasne vydaných päť nariadení, určených japonskému obyvateľstvu, v ktorých sa v podstate potvrdzovali tie morálne hodnoty, ktoré platili v šógunátnom systéme: zdôrazňovali sa konfuciánske morálne hodnoty, zakazovalo sa zakladanie politických strán a organizácií, porušovanie inštančného postupu pri podávaní sťažností a opúšťania pôdy. (Podľa Dějiny Japonska, 1986, s.331) Ani nový režim nebol schopný brániť sa proti západným zbraňam. Vážnym

ekonomickým problémom bolo, že iba 5 percentné clo na dovoz západného tovaru, prijaté ešte v roku 1866, spôsobovalo japonskej ekonomike vážne ťažkosti. Pritom nikto z členov novej vlády nemal patričné skúsenosti z riadenia štátu. Používaním stavu provizória a metódy pokusu, omylu a jeho nápravy sa zavádzal systém, ktorý postupne začínal fungovať. V prvej polovici roku 1868 nová vláda začala vytvárať základné inštitúcie nového štátu: dňa 3. januára 1868, v deň prevzatia moci, bola v Kjóte podľa vzoru starých dvorných inštitúcií zriadená *Štátna rada (Dadžokán)*. V zložení jej oddelení už bolo možné, zrejme podľa koncepcie amerického a britského politického systému, nájsť delenie moci na zákonodarnú a výkonnú. Vzhľadom na japonské tradície štátnej rade bola spočiatku nadriadená *Rada šintoistického kultu* (podľa starovekého japonského názvu). V októbri 1868 bola štátna rada reorganizovaná do novej podoby: došlo k oddeleniu moci zákonodarnej, výkonnej a súdnej. Rada šintoistického kultu bola postavená na úroveň ministerstva. Zákonodarne oddelenie štátnej rady, ktorá bola až do roku 1885 najvyššou vládnu inštitúciou, tvorilo dvojkomorové zhromaždenie. V hornej komore boli zástupcovia cisárskeho rodu, dvornej šľachty, kniežat, samurajstva (z tých samurajov, ktorí tvorili protišógunátnu opozíciu). Do dolnej komory každé kniežatstvo vysielalo po 1 – 3 zástupcov, ktoré vymenoval knieža. (Podľa Dějiny Japonska, 1986, s. 331) Skutočnými iniciátormi a vykonávateľmi politických zmien boli samuraji, ktorí síce nezastávali najvyššie posty (ministerské), ale ktorí vykonávali funkcie poradcov a mali dôležité postavenie v správe štátu.

Významným medzníkom v japonských dejinách bol 12. október 1868, keď na trón nastúpil cisár **Mucuhito**. Dňa 23. októbra toho istého roku bolo slávnostne vyhlásená *éra Meidži (Osvietená vláda)*. Sídlo cisára bolo prenesené z Kjóta do Eda, pôvodného sídla šógunátu, ktoré sa stalo novým cisárskym sídlom. Bolo premenované na *Tókjó (východné hlavné mesto)*. V máji 1869 sa do nového hlavného mesta presťahoval zo svojho cisárskeho paláca v Kjóte i cisár Mucuhito. Politickí vodcovia využívali význam osobnosti cisára i myšlienky jeho prejavov. Usporadúvali sa početné cisárske sprievody a cesty (spolu až 963) do regiónov, aby sa cisár „*zoznámil so svojimi poddanými a oni so svojím panovníkom*“. Počas týchto ciest sa s mladým vládcom zaobchádzalo ako s totemom, ktorý je nutné uctievať. Od začiatku obdobia Meidži bola aureola cisárskeho dvora dôležitým faktorom spolupráce nového režimu s vplyvnými feudálmi, absolutisticky ovládajúcimi svoje územie. Cisár a jeho dvor sa stávali čoraz väčšou integrujúcou duchovnou silou v živote všetkých Japoncov a symbolom japonskej štátnosti aj napriek tomu, že s postupujúcou konsolidáciou moderného štátu bol nútený žiť vo svojich pozemských „*nadoblačných*“ palácoch, izolovaný od politického diania a života občanov krajiny.

Zmeny v organizácii ústredných orgánov správy štátu museli nevyhnutne viesť k procesu **centralizácie moci**, k reorganizácii kniežatstiev a podpore autority novej vlády v Tókiu. Už založenie nového hlavného mesta v pôvodnom šógunovom hradnom meste Edo akoby predznamenávalo plány na modernizáciu vládnych a politických inštitúcií krajiny. „Nadoblačná“ osobnosť cisára a uskutočnenie jeho vlády bolo nevyhnutným a významným krokom, zabezpečujúcim centralizáciu krajiny, v ktorej by sa skoncovalo s deľbou moci medzi feudálnymi štruktúrami. Zásadnou úlohou politiky centralizácie moci bola *premena jednotlivých kniežatstiev na prefektúry*. Jednotlivé kniežatstvá chápali potrebu centralizovanej politiky vlády a navrátenie územia („lénnych registrov“) do rúk cisára a vo svojich bývalých lénnych panstvách boli od počnúc rokom 1869 do 1871 menované za guvernérov. Boli zrušené mýta a rôzne colné bariéry. Dňa 29. augusta 1871 bolo cisárskym nariadením vyhlásené zrušenie lén. Kniežatstvá prestali existovať a územie krajiny bolo rozdelené do troch mestských jednotiek (*fu*) a 72 prefektúr (*ken*). V roku 1889 počet prefektúr bol znížený na 45 a tento stav ostal až dodnes. Guvernéri boli odvolaní zo svojich funkcií a neboli schopné zorganizovať vzburu, čo je možné vysvetliť finančným odškodnením kniežat a samurajov. Vláda im umožnila prechod do nového územného organizačného systému aj tým, že sa zaviazala splatiť ich dlhy a pravidelne im vyplácala ročnú penziu podľa výšky ich doterajších príjmov.

Jednotu štátu si vyžadovali aj existujúce zahraničné vzťahy Japonska k západným a európskym mocnostiam (najmä k USA, Veľkej Británii a Francúzsku), aby mohlo čeliť „vonkajším zemiám“ (*gaikoku*). Pretože nová vláda si uvedomovala nevyhnutnosť existencie vojenskej sily, ktorá by bola nielen dôležitou vnútroštátnou mocenskou a jednotne ovládateľnou silou, ale slúžila by aj na obranu krajiny proti západným mocnostiam, v roku 1871 bola založená tzv. *Cisárska armáda*, ktorá pri svojom vzniku mala desaťtisíc vojakov. Bola vytváraná podľa starej čínskej myšlienky: „*bohatý štát - silná armáda*“ a cvičená podľa francúzskeho vzoru. Podliehala pod ministerstvo vojny, ktoré sa o rok neskôr rozdelilo na ministerstvo armády a námorníctva. Do velenia cisárskej armády sa masovo dostávali roľníci a príslušníci vrstvy nižších samurajov, ktorí sa s vojenským umením oboznamovali v Európe. Vojenskú reformu realizoval *Aritomi Jamagata* z kniežatstva Čošú, ktorý svoje odborné vojenské vedomosti a predstavy o organizácii armády moderného typu získal počas svojho študijného pobytu v Európe. V novembri 1872 bol vydaný zákon o všeobecnej brannej povinnosti. Jeho základom bol podobný zákon vo Francúzsku. Všeobecná branná povinnosť bola vysvetľovaná ako dôkaz o zrovnoprávnení všetkých vrstiev japonského obyvateľstva. Branný zákon významným spôsobom určoval charakter vytváratej japonskej cisárskej armády. Bola zavedená trojročná aktívna branná povinnosť, ktorá sa vzťahovala na všetkých mužov bez ohľadu

na sociálny pôvod (s výnimkami, ktoré určoval zákon). Po jej skončení nasledovala štvorročná služba v zálohe. Budovanie cisárskej armády zároveň viedlo i k postupnému prehodnocovaniu postojov k zahraničným vojenským odborníkom. Hoci sa nižší samuraji úplne nevzdali princípu odmietania cudzincov, mnohí z nich začali systematicky študovať západné vojenské skúsenosti a zaujímali sa o pomery v Európe a v USA. Postupne nižšie i vyššie veliteľské miesta v cisárskej armáde boli obsadzované predovšetkým príslušníkmi samurajskej vrstvy, ktorá v tomto čase tvorila 6 % všetkého obyvateľstva krajiny. Vytváranie celoštátnej armády viedlo k likvidácii doterajšieho mocenského separatizmu a zaužívaných samurajských privilégií. Keďže množstvo samurajov prechádzalo do novej armády, jej spätosť s touto početnou vrstvou viedla k vytváraniu špecifického charakteru japonskej cisárskej armády, čo sa prejavilo v neskoršej expanzívnej politike cisárskeho Japonska. Okrem toho početná skupina vyšších samurajov sa dostala na vplyvné miesta do vládnych orgánov. Spoločenská prestíž samurajov možno najviac utrpela tým, že od roku 1876 mali definitívne zakázané nosiť meč, predtým symbol ich postavenia, moci a vplyvu.

Novej vláde sa pomerne rýchlo podarilo konsolidovať politický režim, i keď musela prekonávať vážne finančné problémy. Nemala žiadne mimoriadne finančné príjmy a obávala sa závislosti na zahraničných (západných) pôžičkách. Hoci príjmy štátu tvorili len jednu tretinu jeho výdavkov, Japonsko si zo zahraničia zobrala len dve pôžičky, ktoré jej západné banky poskytli, samozrejme, na vysoké úroky: v roku 1869 to bola pôžička z banky v Londýne na stavbu železníc a v roku 1872 na vyplácanie záväzkov vlády voči kniežatám. Obe pôžičky však vo finančných výdavkoch vlády nezohrávali významnú úlohu. Úvery si požičiavala od domácich obchodníkov a vydávala papierové obehivo, ktoré však strácalo svoju hodnotu a zhoršovalo menovú situáciu. Vláda uskutočnila menovú, bankovú, daňovú reformu a revíziu daňového systému v poľnohospodárstve, čo postupne prinášalo menovú stabilizáciu. Od roku 1873 bol vydaný *zákon o pozemkovej dani*: daň bola pevne stanovená (najprv 3% a neskôr 2,5% z určenej ceny pôdy). Pozemková daň ako súčasť pozemkovej reformy začala postupne naplňať štátnu pokladnicu: v roku 1880 už zabezpečovala štyri pätiny japonského štátneho rozpočtu. Súčasne s týmito reformami vláda odstraňovala pozostatky feudálnych pomerov a zrušila feudálne privilégiá. Zákomom z roku 1872 bolo zrušené doterajšie rozdelenie obyvateľstva na štyri stavy. Zaviedli sa nové štyri skupiny obyvateľov. Do *prvej* skupiny patrili cisár a členovia cisárskeho rodu; do *druhej* skupiny vyššia šľachta, spolu s kniežatami a doterajšou dvorskou šľachtou; do *tretej* skupiny patrila nižšia šľachta, spolu s bývalými samurajmi; do *štvrtej* skupiny bol zaradený jednoduchý ľud, kde patrilo všetko obyvateľstvo, včítane doterajších diskriminovaných komunít, ktoré tvorili približne 1 až 2 percentá obyva-

teľov. (Podľa Dějiny Japonska, 1986, s. 335) Zákonom vyhlásená rovnosť jednotlivých skupín obyvateľov znamenala začiatok odstraňovania doterajších privilégií a rozdielov v japonskej spoločnosti, napríklad aj v pravidlách odievania podľa stavovskej príslušnosti, v uzatváraní manželstiev medzi príslušníkmi rôznych sociálnych skupín a stavov.

Jednou z významných reforiem novej vlády bola *reforma školského systému*. Jej cieľom bola modernizácia školskej sústavy. Vláda nahradila staré chrámové školy sústavou povinného vzdelávania, ktoré riadil štát. Reforma vychádzala z poznatkov organizácie školského systému vo vyspelých európskych krajinách a mala zabezpečiť gramotnosť obyvateľstva a výchovu odborníkov pre potreby rozvíjajúceho sa japonského priemyslu. V roku 1872 boli vydaný *zákon o výchove*, ktorý zavádzal v Japonsku nový školský systém podľa francúzskeho a amerického vzoru. Územie štátu bolo rozdelené na 8 školských okruhov, pričom v každom z nich bola založená univerzita. Okruh sa delil na 32 stredoškolských oblastí a tie na 210 miest so základnými školami. (Údaje podľa Dějiny Japonska, 1986) Zavedenie nového školského systému bolo zo strany štátu autoritatívne. Zákon stanovil povinnú štvorročnú školskú dochádzku, a to bez rozdielu pohlavia, sociálneho postavenia žiakov a študentov. Neskôr, na začiatku 20. storočia, bola predĺžená na šesť rokov. Už o niekoľko rokov po vydaní zákona do škôl chodilo 41,26 % všetkých školopovinných detí. Na začiatku 20. storočia to už bolo takmer 100%. Zákon o výchove určoval aj poplatky na všetkých druhoch škôl, včítane na školách s povinnou školskou dochádzkou, ako spoluúčasť obyvateľov na výdavkoch štátu za školské vzdelávanie a náklady na školstvo. Umožňoval (pod podmienkou súhlasu štátnych orgánov) vznik súkromných škôl, vyučovanie však muselo sa riadiť podľa štátom schválených osnov. Realizáciou zákona o výchove sa štát snažil o kontrolu nad výchovou a vzdelaním, pričom školy boli dôležitým prostriedkom ideového pôsobenia na obyvateľstvo: svoju oficiálnu ideológiu – šintoizmus šíril najmä cez školský systém, a to už od začiatkov vzdelávacieho procesu. Nový školský systém významným spôsobom prispel k výchove nových odborníkov, k sociálnemu a ekonomickému rozvoju japonskej spoločnosti. Preberaním a aplikovaním západných skúseností, predovšetkým vzdelávacieho systému vo Francúzsku a v USA, čoskoro japonský školský systém dosiahol úroveň porovnateľnú s vtedajšími vyspelými krajinami. Pritom je treba poznamenať významnú okolnosť: nová japonská inteligencia ostala jazykovo, civilizačne i kultúrne spätá s domácim prostredím. Japonsko, na rozdiel od iných ázijských krajín, nemalo problém s civilizačným a jazykovým odcudzením svojej inteligencie vlastnej krajine a nezaznamenalo masový odchod vlastnej inteligencie do cudzích krajín.

Jednou z významných zmien vo vtedajšej politike vznikajúceho japonského cisárstva bola i zmena v prístupe k európskym a západným krajinám ako súčasť *reformy zahraničnej politiky* a vytváranie vlastnej zahraničnej politiky, poznačenej už prvkami začínajúceho expanzionizmu. Najvýznamnejšie zmeny v zahraničnej politike upevňujúceho sa cisárstva sa uskutočnili vo vzťahu k európskym a západným mocnostiam. V jeseni 1871 odišla z Japonska na študijnú cestu na Západ a okolo sveta pod vedením skúseného politika *Iwakuru* početná skupina vplyvných osobností. Cieľom tejto misie bolo získať množstvo poznatkov o Západe a pokúsiť sa revidovať pre Japonsko nevýhodné a nerovnoprávne zmluvy, uzatvorené so západnými krajinami ešte v období vlády šógunátu. Misia najprv navštívila USA a neskôr i krajiny západnej Európy. Výsledkom týchto poznávacích ciest bola výstavba a modernizácia japonského priemyslu, organizovanie technických učilíšť, začatie výstavby železníc a lodiarskeho priemyslu. V tomto období bola založená lodiarska spoločnosť Micubiši. Lodenice v prefektúre Hjógo kúpila firma Kawasaki. V roku 1872 bola do prevádzky uvedená prvá železničná trať, spájajúca Tókió s Jokohamou, o dva roky neskôr trať Ósaka-Kóbe a v roku 1877 Kjóto-Ósaka. Väčšinu prác najprv organizovali a viedli cudzí odborníci, ale zároveň vláda vysielala na štúdiá do rozvinutých západných krajín vlastných odborníkov, ktorí si osvojili technické zručnosti technikov v týchto krajinách. V roku 1873 sa Japonsko zúčastnilo Svetovej hospodárskej výstavy vo Viedni. Rozvoj japonského priemyslu sa od začiatku zameriaval i na vývoz, takže v roku 1882 boli rozpočtové príjmy i výdavky štátu po prvýkrát v rovnováhe.

Úspešné ekonomické reformy podnecovali tradicionalisticky orientovaných politikov k pokusom riešiť pálčivý samurajský problém a niektoré sociálne otázky zahraničnou expanziou Japonska. Ako najreálnejší cieľ expanzie sa javila Kórea, ktorá odmietala návrhy na prehodnotenie vzťahov s Japonskom a neuznávala japonské právo na obchod v juhokórejskom prístave Pusan podľa zmluvy, uzavretej ešte v roku 1606. Už v roku 1873 prvým cieľom expanzie časti bývalej samurajskej vrstvy Japonska mala byť Kórea. Len obavy pred reakciou krajín Západu a nakoniec i rozvážna politika *Iwakuru* rozhodli o neuskutočnení tejto „trestnej výpravy“. Podľa „príkladu“ amerického komodora Perryho Japonsko v roku 1875 demonštrovalo svoju námornú vojenskú silu a o rok neskôr donútilo Kóreu podpísať tzv. *Kanghwaskú zmluvu*. Dosiahlo v nej súhlas s otvorením ďalších dvoch prístavov, okrem Pusanu, pre japonský obchod. Napriek čínskym nárokom zmluva vyhlásila kórejskú zvrchovanosť od Číny. Ďalšie expanzívne plány boli zamerané na obsadenie súostrovia Rjúkjú, ktoré boli obývané etnikom s odlišnou kultúrou od japonskej. Ich obyvatelia mali po stáročia vlastnú kráľovskú dynastiu so závislými vzťahmi k Číne. Japonsko tieto ostrovy (najväčší z nich je Okinawa)

obsadilo a po krátkej roztržke s Čínou, ktorá sa dotýkala japonskej expedície na ostrove Tchajwan, Čína uznala v roku 1879 japonskú zvrchovanosť nad súostrovím. V roku 1879 tam bola utvorená prefektúra Okinawa. Už vtedy bolo zrejmý smer japonskej vojenskej expanzie, uskutočňovanej v nasledujúcom období.

Vytvorenie monarchistického zriadenia. Ústava Meidži

Vznik politických strán

Pokus časti samurajov o vojenskú expedíciu na Kóreu vyvolal vo vládnucej skupine v Japonsku politický rozkol. Proti konzervatívne orientovanej opozícii, ktorú viedol *Takamori Saigó*, stúpenec expanzívnej politiky, sa vytvorila liberálne orientovaná politická opozícia, ktorú viedli *Taisuke Itagaki*, *Šódžiró Gotó*, *Šimpei Etó* a i. Zoznamovali sa s britským štátnym a politickým systémom. To prispelo k začiatkom ich záujmu o vytváranie reprezentatívnych inštitúcií. Po nezhodách v otázke vojenskej expedície na Kóreu odišiel Itagaki v jeseni 1873 z vlády a spolu s niektorými politickými vodcami z kniežatstva Tosa založil politický klub, premenovaný neskôr na *Verejnú stranu patriotizmu (Aikoku kótó)*. Čoskoro po svojom vzniku skupina začala kritizovať vládu za svojvoľný postup a žiadala vytvorenie „poradného orgánu, ktorý by bol volený ľuďom“. (Podľa *Dějiny Japonska*, 2000, s. 168) Po politických nezhodách v strane sa Itagaki ako jeden z prvých politických vodcov v Japonsku rozhodol v roku 1874 urobiť nový krok k demokracii. Vytvoril *Spoločnosť za nastolenie mravnosti (Riššiša)*. Už v januári 1874 bola vláde poslaná petícia s požiadavkou zvolať zastupiteľské zhromaždenie. Keďže petícia vyšla tlačou a s jej obsahom sa mohli oboznámiť početní občania, začala sa teoretická diskusia o potrebe vytvorenia parlamentu. Oficiálna právna veda v reakcii na tieto snahy prijala vtedy stanovisko, že *japonský ľud ešte nie je dostatočne pripravený na vznik zastupiteľského systému*. (Podľa *Dějiny Japonska*, 1986, s. 348) Aj napriek tomu Itagaki založil v Kóci *Spoločnosť cieľavedomých*. Podobné organizácie vznikali i inde, a tak v roku 1875 sa zišiel zjazd zástupcov spoločností, na ktorom bola ustanovená *Vlastenecká spoločnosť (Aikokuša)*. Jej cieľom bolo v celom štáte zjednotiť hnutie za vznik parlamentu. Kritika vlády, požiadavky boja za demokraciu a slobodu, za vznik parlamentu sa objavovali aj v tlači. Preto vláda vydala v roku 1875 tlačový zákon, ktorý mal zabrániť kritizovať vládu a štátne úradníctvo. *Vlastenecká spoločnosť* odpovedala na tieto represálie organizovaním celonárodnej petičnej kampane za vznik parlamentu a ústavy. Za tieto požiadavky bolo zozbieraných 240 tisíc

podpisov, čo dokazovalo, že vytvorenie parlamentu a prijatie ústavy už podporuje aj početné obyvateľstvo. Spoločnosť preto zmenila v roku 1880 svoj názov na *Liga za založenie národného zhromaždenia (Kokkai kisei dómeikai)*. Vypracovala dokument, požadujúci ústavu, a poslala ho cisárovi. Myšlienky o vydaní ústavy a zriadení parlamentu sa rozšírili natoľko, že diskusie na túto tému už nebolo možné zastaviť.

Hoci požiadavky vytvorenia reprezentatívnych inštitúcií boli najprv vo vládných kruhoch Japonska vnímané ako rozchod s doterajšími japonskými tradíciami, na základe tlaku zdola, ale aj v dôsledku potrieb zahraničnej politiky predstavitelia vlády a štátnej moci začali uvažovať o rôznych návrhoch vypracovania ústavy a vytvorenia určitej formy zákonodarnej inštitúcie. V roku 1875 cisár dokonca prisľúbil, že vo vhodnom čase zvolá národné zhromaždenie. Na tento politický obrat nepochybne veľmi silne vplýval i príklad civilizačných modelov vyspelých krajín západnej Európy a USA. Japonské vládne kruhy analógiou prichádzali k myšlienke, že i v Japonsku je potrebné prevziať a uplatniť princíp konštitucionalizmu a voliteľnosti nositeľov moci, pretože takýto politický systém spájali s ekonomickou a vojenskou silou európskych a západných krajín. V týchto úvahách svoj význam malo i očakávanie, že vytvorením parlamentu a prijatím ústavy by si Japonsko významne vylepšilo svoj obraz v západnom svete a mohlo by sa stať pre západné krajiny rovnocenným partnerom. Japonskí politickí predstavitelia však neboli jednotní v otázke, či ústavu a parlament je treba zriadiť hneď, alebo zvoliť postupnú formu ich vzniku. Na základe tzv. *Ósackej dohody* začali od marca 1879 vznikať v prefektúrach volené miestne zastupiteľstvá, ktorých právomoci boli obmedzené na prerokovanie daňových a rozpočtových záležitostí, predkladaných prefektmi. Tieto prvé volené inštitúcie, vznikajúce pod európskym a západným civilizačným vplyvom, nielen úspešne vyvíjali svoju činnosť, ale stali sa i príkladom pre vznik obdobných samosprávnych volených inštitúcií v mestách a na vidieku. Do silnejúceho prúdu *Hnutia za slobodu a občianske práva (Džijú minken undó)* sa zapájali nielen nespokojní samuraji, ale i početní vlastníci pôdy a drobní podnikatelia, ktorí tvorili hlavnú skupinu daňových poplatníkov. Medzi vzdelanejšími vrstvami sa rozširovali diela J. J. Rousseaua a iných európskych mysliteľov. Podľa príkladu západnej civilizácie vznikala periodická tlač. Od roku 1881 Hnutie za občianske práva vydávalo svoj tlačový orgán *Orientálne nezávislé noviny (Tójó džijú šimbun)*. Mali už prozápadný civilizačný charakter. Počet tlačových periodík, ktoré sa zaoberali politickými otázkami a stali sa prostriedkom politického boja, od roku 1870 neustále rástol a o päť rokov neskôr ich počet presahoval jedinsto. Zároveň pokračoval proces vzniku nových politických strán západného typu: v októbri 1881 bola zreorganizovaná *Konštitučná liberálna strana (Rikken džijútó)*, na čelo ktorej bol zvolený Taisuke Itagaki. Vychádzala

z ideálov francúzskej revolúcie o slobode ako prirodzenom ľudskom stave, ktorý nie je možné človeku odobrať. (Podľa Dějiny Japonska, 2000, s. 172) Najvýznamnejšou požiadavkou jej politického programu bolo ustanovenie parlamentu, občianskych a demokratických slobôd, garantovaných ústavou, zníženie pozemkovej dane, revízia nerovnoprávných zmlúv a i.

Pretože organizácie požadujúce demokratické reformy, vznik ústavy a parlamentu sa v roku 1881 na zhromaždení v Tókiu zjednotili, cisár Mucuhito prevzal politickú iniciatívu a dňa 12. decembra 1881 vydal cisársky edikt, v ktorom vyhlásil, že Japonsko bude mať do roku 1890 ústavu a bude vytvorený parlament. Vydanie cisárskeho ediktu bolo zo strany cisárskeho dvora nečakaným, ale prezieravým politickým krokom, pretože cisár tým deklaroval „zhodu cisárovej a verejnej vôle“. Oslabil politický vplyv opozície i jej argumenty, poukazuje na potrebu vytvárať hnutia a organizácie za tieto požiadavky, pretože japonskej spoločnosti dal jasný signál: ústava a parlament budú vytvorené z milosti cisára.

Decembrový cisársky edikt vyvolal vznik ďalších politických strán: v apríli 1882 bola založená *Konštitučná strana reforiem a pokroku (Rikken kaišintó)*, na čele ktorej bol Šigenobu Ókuma. Finančne ju podporoval koncernom Micubiši a tak reprezentovala záujmy veľkých podnikateľských subjektov. Bola v nej politicky organizovaná predovšetkým európsky vychovaná inteligencia. Vo svojom programe deklarovala vernosť cisárovi a za svoj hlavný politický cieľ vyhlásila vznik konštitučnej monarchie podľa britského typu. Tieto politické strany sa konštituovali ako hlavný politický prúd tohoto obdobia a svoj politický vplyv si dokázali zachovávať (neskôr sa stali základom povojnovej Liberálno - demokratickej strany). V období Meidži i neskôr ich spoločnou politickou črtou bola podpora cisárskeho trónu a cisára ako symbolu jednoty krajiny. Líšili sa len v názoroch, či by efektívnejšou podporou trónu bol volený parlament, alebo parlament zložený z oligarchie. Obe politické strany využívali finančnú podporu vznikajúcich japonských koncernov (Micui a Micubiši).

Príprava Ústavy Meidži

Príprava ústavy bol dlhodobý proces a existujúce politické strany nedokázali v podstatnej miere ovplyvniť proces jej tvorby. Vo vláde prevládali názorové rozdiely v predstavách o západnom vzorovom systéme pre japonskú ústavu. Na jednej strane sa uvažovalo o britskom parlamentnom vzorovom systéme, na druhej strane o prevzatí zásad reštriktívnejšieho pruského modelu ústavy. Jedným z najvýznamnejších poradcov dvora a vlády pre prípravu ústavy sa stal **Hirobumi Itó (1841-1909)**. Pri tvorbe jej textu nechcel pripustiť žiadnu formu verejnej diskusie. Vedel, že okrem formulácie textu ústavy a spôsobu jej vyhlásenia je nevyhnutné uskutočniť reorganizáciu vládnych orgánov a zabezpečiť, aby i po prijatí novej

ústavy a vytvorenie parlamentu boli zachované pozície byrokratickej a vojenskej skupiny vo vláde, politické postavenie cisárskeho dvora a zabezpečený jeho majetok. Itó získal súhlas predstaviteľov vlády v otázkach kľúčových bodov ústavy. Vychádzal zo zásady, že japonská ústava *by nemala slepo kopírovať žiaden z európskych modelov, mala by byť robená podľa špecifických požiadaviek Japonska, ale zároveň by mala obsahovať najosvedčenejšie prvky konštitučnej teórie i praxe Západu, čím by obstála v dvojakej skúške: tak pri posudzovaní Západom i v domácej politickej praxi.* (Podľa *Dějiny Japonska, 2000, s. 173*) V marci 1882 odišiel na čele skupiny japonských ústavných právnikov na študijnú cestu do Európy. Najviac ho však zaujímali skúsenosti Pruska, domnievajúc sa, že jeho ústavný systém bude pre Japonsko najvhodnejší. V Berlíne nemecký právnik *Rudolf von Gneisten* predniesol japonskej delegácii niekoľko prednášok o tom, ako usporiadať japonskú konštitučnú monarchiu. Medzi hlavných kompilátorov japonskej ústavy pod Itóovým vedením patrila aj Nemec *Hermann Roesler*.

Po návrate do Japonska na jar roku 1884 sa Itó stal predsedom zvláštnej komisie pre prípravu ústavy, na texte ktorej sa začalo pracovať až v roku 1886. Aby minimalizoval rušivé vplyvy pripravovanej ústavy a voliteľných inštitúcií na vykonávanie moci, rozhodol sa najprv vytvoriť proti tomu určité poistky a reorganizovať výkon štátnej moci tak, aby zvolené orgány nemohli bez ťažkostí presadzovať politickú moc. Podieľal sa na príprave zákona z roku 1884, podľa ktorého bol zrušený doterajší systém šľachtických titulov a bolo stanovené nové delenie šľachty. Z pôvodnej šľachty vzniklo 5 kategórií novej šľachty ako skupiny politicky privilegovaných osôb. Z nich bola menovaná *Horná snemovňa* japonského parlamentu. Mala korigovať rozhodovanie *Dolnej snemovne*. V decembri 1885 sa uskutočnila reorganizácia vlády. Nový japonský kabinet prebral prvky európskeho typu: vznikali rezortné ministerstvá, osamostatnilo sa Ministerstvo pre záležitosti cisárskeho dvora, zriadila sa funkcia cisárskeho poradcu a pomocníka, ktorý nepodliehal vláde. Predsedom vlády sa stal Hirobumi Itó. V apríli 1888 vznikla Tajná rada (Súmicuin), formálne najvyšší poradný orgán cisárskeho dvora, ktorý tlmočil jeho vôľu a bol podriadený len cisárovi. V skutočnosti to bola vrcholná politická inštitúcia. Tieto organizačné zmeny boli najdôležitejšími prípravnými opatreniami, vykonanými pred vyhlásením ústavy. Mali posilniť cisárske právomoci, zabezpečiť vplyv cisára a jeho dvora na politický vývoj v krajine aj po vytvorení parlamentu. Osoba cisára bola pre Itóa a komisiu na prípravu ústavy stredobodom úvah o celom ústavnom systéme a o výkone moci. Rešpektovala sa japonská zásada *sonnó* a tradícia, podľa ktorej *osoba cisára a jeho moc sú spoľahlivým štítom proti požiadavkám verejnosti a jej snahe o podiel na moci.* (Podľa *Dějiny Japonska, 2000, s. 174*)

Vyhlasenie Ústavy Japonského cisárstva, jej charakteristika

Ústava Japonského cisárstva (Meidži Kempó) mala byť vyhlásená dňa 11. februára 1889, teda v deň, ktorý bol legendárnym dátumom založenia japonského štátu. Nielen zvolený dátum, ale aj ceremoniál vyhlásenia ústavy – cisár osobne odovzdal text ústavy do rúk predsedu vlády – mal zdôrazniť hlavnú myšlienku tvorcov ústavy: ústava sa v očiach ľudu má stať darom od cisára občanom, je teda cisárovým darom a preto je a má zostať nedotknuteľným zákonom japonskej monarchie. Jej oficiálny názov bol: *Ústava Veľkého japonského cisárstva*, nazývaná tiež *Ústava Meidži*. V Japonsku platila až do roku 1945 a bola východiskom politického usporiadania v Japonsku. Nebola prekážkou pre japonskú agresívnu politiku v nasledujúcich desaťročiach. Jej neobsiahly text bol zmesou rôznych protichodných politických koncepcií. V porovnaní s ústavami západných demokratických štátov obsahovala málo demokratických prvkov, ale zabezpečovala rovnováhu rôznych politických skupín v Japonsku. Vzhľadom na vývoj Japonska z feudálneho systému a politickú neskúsenosť obyvateľov s parlamentným zriadením a demokratickými inštitúciami, podľa niektorých historikov znamenala posun k možnému liberálnemu systému výkonu moci a vyvažovala politický boj medzi oligarchiou a opozíciou. (Pozri *Dějiny Japonska*, 2000, s. 177) Vzhľadom na jej posvätnosť nebola počas svojej platnosti vážne spochybňovaná.

Svojím rozsahom ide o pomerne stručný dokument. Preambula sa začínala slovami:

Nastúpivší ako následník našich slávnych predkov na trón rodovej línie neprerušenej po veky, túžiac pozdvihnúť blahobyť a podnietiť rozvoj morálnych a intelektuálnych schopností našich milovaných poddaných, tých istých poddaných, ktorí sa tešili blahosklonnej starostlivosti a láskavej pozornosti našich predkov, a prechovávajúc nádej na zachovávanie prosperity štátu, v dohode s našim ľudom a s jeho podporou tu týmto v súlade s našim cisárskym výnosom z 12. dňa 10. mesiaca 14. roku obdobia Meidži vyhlasujeme základný zákon štátu, ktorý určí princípy, ktorými sa budeme riadiť pri našom panovaní, a ktorý stanoví, na čo budú musieť naveky dbať naši potomkovia a naši poddaní a ich potomkovia.

Práva zvrchovanosti štátu sme zdedili po našich predkoch a odovzdáme ich našim potomkom. My ani oni v budúcnosti nikdy nezabudneme naplniť tieto práva tak, ako stanoví Ústava, ktorá sa týmto vyhlasuje.

*Slávnostne vyhlasujeme, že budeme rešpektovať a chrániť bezpečnosť práv a majetok nášho ľudu a že v rozsahu ustanovení tejto Ústavy a platných zákonov zabezpečíme napĺňanie všetkých potrieb nášho ľudu v tomto smere. Cisársky snem bude prvýkrát zvolaný v 23. roku obdobia Meidži a v deň jeho prvého zasadnutia vstúpi do platnosti táto Ústava. (Podľa *The Constitution of the Empire of Japan (1889)*, Hanover Historical Texts Project, s. 2) Preambu-*

la uvádza, že ak v budúcnosti vyvstane potreba zmeniť ktorékoľvek z ustanovení predloženej ústavy, bude to „právo nás alebo našich nasledovníkov“ predložením návrhu Cisárskemu snemu, ktorý bude o návrhu hlasovať podľa pravidiel, zakotvených v predkladanej ústave, pričom poznamenáva, že každý iný spôsob zmeny ústavy je neprípustný.

Prvá časť ústavy pod názvom „**Cisár**“ v článkoch 1 až 17 ustanovovala postavenie a práva japonského cisára. Už prvý a druhý článok Ústavy stanovili, že japonskej ríši „budú vládnuť a spravovať ju cisári z rodovej línie, neprerušenej po veky“, pričom cisársky trón prechádza na cisárskych nasledovníkov mužského pohlavia. Cisár ako predstaviteľ cisárskej línie bol vyhlásený za „posvätného a nedotknuteľného“ (článok 3), ktorý stojí na čele ríše, zosobňuje práva jej zvrchovanosti, je zdrojom a vykonávateľom všetkej moci v štáte (článok 4): v jeho rukách bola výkonná i „legislatívna moc so súhlasom Cisárskeho parlamentu“ (článok 5). Zvoláva Cisársky snem, zahajuje, prerušuje a uzatvára jeho rokovania a rozpúšťa Poslaneckú snemovňu. Má právo zasahovať do činnosti všetkých orgánov výkonnej moci. Členovia vlády boli za svoju činnosť zodpovední cisárovi. Jeho poradným orgánom bola 27 členná Tajná rada, menovaná cisárom z najvyšších štátnych činiteľov, nezávislá na vôli vlády i parlamentu. Bol najvyšším veliteľom pozemnej armády a vojnového námorníctva (článok 11), určoval jej organizačnú štruktúru, mal právo vyhlásiť vojnu, uzavierať mier a podpisovať medzinárodné zmluvy (článok 13), menovať a odvolávať vojenských hodnostárov, zvolávať, prípadne dočasne pozastaviť rokovanie Dolnej snemovne, ba aj ju rozpustiť a vynútiť si nové voľby. Znamená to, že ústava značne obmedzovala funkcie parlamentu. Parlament ako zákonodarný bol dvojkomorový: do Hornej snemovne boli menovaní členovia cisárskeho rodu, vysokej šľachty, i osoby, ktoré mali zásluhy o rozvoj cisárstva, najmä z radov inteligencie. Dolnú snemovňu tvorilo 300 poslancov, volených na štyri roky. (Podľa Dějiny Japonska, 1986, s. 354-355) Parlament ako zákonodarný orgán mohol prejednávať, schvaľovať, ale i odmietať návrhy vlády, vláda však nebola parlamentu zodpovedná. Politický systém Ústavy Meidži bol urobený tak, aby v centre moci bol cisár (*tennó*). Ústava teda posilňovala jeho postavenie i postavenie výkonných orgánov (*sei - zriadenie*), ktoré mu podliehali. Preto politický systém, ktorý z ústavy vyplynul, historici nazvali **tennósei** – *cisárske zriadenie*. Ľud, podľa ústavy, sa nazýva poddaní cisára. Postavenie ľudu určuje II. kapitola ústavy v článkoch 18 – 32 pod názvom *Práva a povinnosti poddaných*. Významnou a samozrejmovou povinnosťou bola úcta a oddanosť, pričom autorita cisára bola zdôraznená mýtom o jeho božskom pôvode. Tento mýtus bol daný do ústavy a stal sa oficiálnou štátnou doktrínou Japonského cisárstva. Japonskí poddaní môžu byť v súlade so zákonmi štátu menovaní do civilných, vojenských

a „akýchkoľvek iných verejných úradov na základe rovného prístupu“. V súlade so zákonom sú povinní vojenskou službou, platiť dane, ale majú slobodu voľby a zmeny bydliska, nesmú byť zatýkaní, zadržívaní, trestaní a súdení inak, než podľa platných zákonov, majú zákonom zabezpečenú domovú slobodu, nedotknuteľnosť listového tajomstva, právo na majetok, slobodu vyznania, hovoreného a písaného prejavu, tlače, zhromažďovania sa a združovania sa, pri zachovávaní patričnej úcty môžu predkladať petície. Osobitnou kapitolou (III. kapitola) boli vymedzené práva Cisárskeho snemu: snem sa skladal z dvoch komôr – zo Snemovne šľachticov a z Poslaneckej snemovne. V Snemovni šľachticov zasadali v súlade s cisárskym nariadením členovia cisárskej rodiny, príslušníci šľachty a „osoby, ktoré do nej menuje cisár“ (článok 34). V Poslaneckej snemovni zasadali poslanci „volení ľuďom podľa ustanovenia volebného zákona“ (článok 35). Nikto nemohol byť súčasne členom oboch komôr (článok 36). Každý zákon musel byť schválený Cisárskym snemom (článok 37). Niet pochybností, že v ústave Meidži je viditeľný vplyv európskej a západnej politickej kultúry a ústavného práva.

Prvé voľby do nového zákonodarného orgánu sa konali 1. júla 1890. Parlament svoju činnosť začal 29. novembra 1890. Už prvé zostavovanie parlamentu ukázalo, že ústava poskytovala malý priestor k politickej aktivite občanov, pretože aktívne volebné právo mali len muži od 25 rokov a pasívne volebné právo len nad 30 rokov, a to za podmienky, pokiaľ ročne platili minimálne 15 jenov priamu daň. To znamenalo, že počet voličov neprekročil 1,1 % všetkého obyvateľstva, pričom až 97 % všetkých voličov boli majitelia pôdy. (Podľa Dějiny Japonska, 1986, s. 365) Z celkového počtu 300 členov Dolnej snemovne (Snemovne reprezentantov) mala novovzniknutá *Liberálna strana (Džijútó)* 130 mandátov a *Strana reforiem a pokroku (Kaišintó)* 41 mandátov. Hoci spolu mali v Dolnej snemovni väčšinu, programovo sa postavili do opozície proti vláde. Provládne skupiny, ktoré mali 89 poslancov, nevytvorili žiadnu politickú stranu. Takéto rozloženie politických síl spôsobilo demisiu vlády *Aritoma Jamagatu* a v 90-tych rokoch malo za následok neustále spory medzi byrokraticko-vojenskou skupinou, opierajúcou sa o vládu a provládnu byrokráciu, a liberálne orientovanými politickými stranami opozície: t. j. medzi vládou a parlamentom. Tieto spory viedli v roku 1891 k rozpusteniu parlamentu, k novým voľbám a krvavým predvolebným bojom. Vnútropolitická situácia sa ukludnila až po vzniku vládnej strany *Spoločnosť priateľov konštitučnej vlády (Seijúkai)* a po vyrovnaní politických síl v parlamente.

Počnúc revolúciou Meidži cieľom japonských politických vodcov bolo, opierajúc sa o ústavu, vytvoriť silné štátne štruktúry. Ústava Meidži vychádzala z nemeckého ústavného modelu, ale obsahovala prvky japonskej tradície, medzi ktorými najvýznamnejším bol princíp *kokutai* – výnimočnosti a jedinečnosti japonskej národnej pospolitosti. (Podľa Dějiny Ja-

ponska, 2000, s. 207) Jej základom bol cisársky rod ako „*jediná cisárska línia večná a neprerušená*“, ako to bolo zakotvené i v ústave. Na vrchole tejto línie bol cisár, „*posvätný a nedotknuteľný*“. Preto základným problémom výkladu ústavného poriadku od vzniku ústavy Meidži počas doby jej platnosti až do roku 1945 bola otázka, ako dať do súladu ústavou zaručované výsady a reálne práva s absolútnou až náboženskou autoritou japonského cisára a ako vysvetľovať líniu japonských cisárov a japonské morálne hodnoty. (Podľa Dějiny Japonska, 2000, s. 207) V tejto súvislosti Francis Fukuyama poznamenal, že „*primárnou sociálnou skupinou, ktorej Japonci preukazujú úctu, je rodina*“, v ktorej „*zhovievavá otcovská autorita sa stáva určujúcim modelom pre vzťahy v celej spoločnosti, včítane vzťahov medzi panovníkom a poddanými*“. (Fukuyama, F.: Konec dějin a poslední člověk, s. 232)

Jeden z jej najvýznamnejších tvorcov Hirobumi Itó vo svojich úvahách o úlohe japonskej ústavy v politickom živote Japonska, činnosti politických strán a postavení cisára vychádzal z nemeckej teórie štátu a vytvárania jednotného nemeckého národa (volk). Túto teóriu analogicky prenášal i na japonské podmienky a na postupný historický proces vytvárania japonského národa. Podľa neho inštitúcia cisára sa vyvinula v politickom systéme rovnako, ako sa v tele vyvinul mozog. (Podľa Dějiny Japonska, 2000, s. 208) Porovnávajúc sociálnopolitické podmienky v Európe a v Japonsku v roku 1888 pred Tajnou radou vyhlásil: „V Európe je náboženstvo obecným princípom, ktorý si získava a zjednocuje srdcia ľudí“. Podľa neho v Japonsku však takýto základ pre vytváranie národnej jednoty, ktorú považoval za potrebnú pre vytvorenie parlamentného systému, neexistoval. Čo sa týka vplyvu náboženstva povedal: „V našej krajine je náboženstvo slabé. Neexistuje nič, čo by mohlo poslúžiť ako základ štátu. Budhizmus upadá. Šintó je založené na ponaučeníach našich otcov a dedov a odovzdáva sa ďalším generáciám, ale ako náboženstvo má len veľmi malú silu osloviť srdcia ľudí. Jediným obecným základom v našej krajine je len inštitúcia cisára“. (Podľa Dějiny Japonska, 2000, s. 208) Racionálne prvky Itóovej teórie poňatia štátu rozvinul v rokoch 1099-1932 Tacukiči Minobe, profesor Tokijskej univerzity. K teórii o jedinečnosti japonskej národnej pospolitosti vzniká teória kokutai. Pridal k nej novšiu nemeckú teóriu, ktorá vysvetľovala štát ako právnu „osobu“, majúcu zvrchovanosť i právomoc vládnuť a cisár bol najvyšším a vrcholným orgánom takejto „osoby“.

Základnou hodnotou princípu kokutai bolo spojenie histórie a šintoistického mýtu, čím bol vytvorený akýsi japonský mýtus 20. storočia: cisár sa stal nedotknuteľným nielen ako stelesnenie morálneho poriadku, ale ako priamy potomok Bohyne Slnka. Na základe tohoto

mýtu sa rodila ideológia militaristického Japonska: od roku 1914 v nej prevládali názory liberálne konštitučného monarchizmu a absolutistického monarchizmu, podfarbené ideológiou šintoizmu, ktorej myšlienky prenikli i do školských učebníc.

V dôsledku zachovávanía japonských etických tradícií, spojených s úctou k cisárovi, vo vtedajšej japonskej spoločnosti obdobia hospodárskej industrializácie sa kryštalizovali a upevňovali nové sociálno-ekonomické a spoločenské vzťahy, typické pre japonskú spoločnosť. Japonská kultúrna tradícia, tak ako aj v iných ázijských krajinách, bola už vtedy viac orientovaná na skupiny, než na jednotlivca. Táto orientácia sa začínala v najmenšej skupine v spoločnosti, ktorou bola rodina, pokračovala vzťahmi ku zamestnávateľovi až k najväčšej a najvýznamnejšej skupine, ktorá vtedy mala v Japonsku trvalú hodnotu – vzťah k národu a k cisárovi. Francis Fukuyama, analyzujúc túto otázku, poznamenal, že identita jednotlivca bola v kolektíve do značnej miery potieraná skupinovou identitou. Úspešnosťou skupiny bol určovaný i status jednotlivca. (Fukuyama, F.: *Konec dejín a posledný človek*, s. 226). Práve v skupinovej identite videl efektivitu takých javov, ako celoživotné zamestnanie vo veľkých japonských spoločnostiach. Ak takouto skupinou, pre ktorú malo byť vydobyté uznanie, bol japonský národ, na čele s cisárom ako prirodzeným vodcom so skoro božskou autoritou, Fukuyama v tom videl vznik *hospodárskeho nacionalizmu* a Japonsko sa stávalo *hospodársky nacionalistickejšie*. (Tamtiež, s. 226)

Použitá literatúra:

- Aron, Raymond (1962): *Paix et guerre entre les nations*. Calmann-Lévy, Paris.
- Collcut, Martin Jansen; Marias a Kumukura, Iaso (1997): *Svět Japonska*. Knižný klub, Praha.
- Fukuyama, Francis (2002): *Konec dějin a poslední člověk*. Rybka Publishers, Praha.
- Hoyt, Edwin, P.: *Japonsko ve válce*. Praha.
- Huntington, Samuel, P. (2001): *Střet civilizací*. Rybka Publishers, Praha.
- Johnson, Paul (1991): *Dějiny 20. století*. Rozmluvy, Praha.
- Keizo Takemi: Plädoyer für multilaterale Absicherung, Internationale politik, Januar 2004, Nr. 1, s. 67 –71.
- Marčok, Martin (2006): *Komparácia Ústavy Meidži s Ústavou po II. svetovej vojne v Japonsku*. In: Slovenská politologická revue 4/2006.
- Reischauer, Edwin O.; Craig, Albert M. (2000): *Dějiny Japonska*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha.
- The Constitution of the Empire of Japan 1889*: Hanover Historical Text Project.
- Vasiljevová, Zdeňka (1986): *Dějiny Japonska*. Nakladatelství Svoboda, Praha.